

יחסינו לאן: פריפריה מרכז ביום שאחרי המלחמה

שירן טייב אלמקיאס

בשנות החמישים והשישים של המאה העשרים יושבו עולים מארצות אסיה ואפריקה ביישובים וערים המרוחקים מהמרכז הכלכלי של ישראל, במטרה לייצר מעוז יהודי באזורים הללו ובכך לחזק את שליטת המדינה באזורי הספר. עד מהרה יצרו השונות התרבותית של העולים וריכוזם הגאוגרפי פערים חברתיים כלכליים מן האוכלוסייה הוותיקה, עולי ארצות אירופה ואמריקה שעלו לפני קום המדינה, שלרוב התיישבו בערי המרכז. המאמר הנוכחי דן בפערים בין הפריפריה הגאוגרפית והחברתית לבין המרכז, ברווחה ובחינוך, ובסכנה הטמונה בהעמקת הפערים הללו בעקבות המלחמה.

כיום חיים באזורי הפריפריה כ-2.2 מיליון איש, שהם 24.5% מהאוכלוסייה בישראל. ברבות השנים הפערים החברתיים הכלכליים על רקע עדתי אומנם הצטמצמו (למשל, דהן, 2013), אך גם כיום יש אי-שוויון חברתי וכלכלי על בסיס גאוגרפי בין הפריפריה למרכז. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בפריפריה הגאוגרפית מצפון ומדרום כרבע ממשקי

הבית חיים בעוני. הסיכון לכך גבוה יותר ביישובים פריפריאליים (36.9%) מאשר ביישובים מרכזיים. כמו כן, לפי דוח מבקר המדינה משנת 2021, ביישובים פריפריאליים שיעור הפונים למחלקות לשירותים חברתיים בשל "עוני, קשיי הכנסה ותעסוקה" גדול ב-59% מהשיעור הממוצע הארצי של הפונים בשל סיבה זו. עם זאת, השיעור הממוצע של התקנים הבלתי מאוישים של עובדות סוציאליות ועובדות רווחה בערים אלו הוא 13.1%, גדול פי 1.75 בקירוב ממקבילו ביתר הארץ (7%).

את היכולת של אדם או משפחה לשנות את מעמדם החברתי הכלכלי ולצמצם את השפעות עברם על עתיד חייהם מתאר המושג "ניעות חברתית" (מוביליות). בישראל, ככל שהיישוב רחוק ממרכז הארץ וככל שהמצב החברתי הכלכלי שלו (או של המועצה שהוא משויך אליה) חלש יותר, כך נמוכים סיכוייו של האדם המתגורר באותו היישוב למוביליות. הפערים והקשיים של תושבי פריפריה בניעות חברתית באים לידי ביטוי במעגל קסמים הקושר בין הכנסה והשכלה ובין השכלה והכנסה. הפער הכלכלי העיקרי בישראל הוא בין אקדמאים ללא אקדמאים (Gabay-Egozi & Yaish, 2019). גם כשלושים שנה לאחר מהפכת המכללות נוטה האי־שוויון בחינוך להימשך. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעור בעלי תעודה אקדמית ביישובים מרכזיים גבוה בכ-70% מאשר ביישובים פריפריאליים ופריפריאליים מאוד,

ושיעור בעלי תואר ראשון, שני או שלישי בשנת 2017 ביישובים פריפריאליים ופריפריאליים מאוד היה פחות מ־20%. מעגל הקסמים של הכנסה והשכלה מותיר את ילדי הפריפריה במבנה הזדמנויות מוגבל מאוד למוביליות, ואינו מאפשר להתיר את הקשר הבין־דורי של המעמד הכלכלי והחברתי.

המלחמה שפרצה ב־7 באוקטובר 2023 מציבה איום ממשי ומיידי להעמקת הפערים שהיו קיימים זה כבר בין הפריפריה למרכז, ולשעתוק מתמשך עוד יותר של היעדר הזדמנויות למוביליות חברתית. המצב הרגשי והפיזי המורכב שעימו מתמודדים הילדים המתגוררים ביישובי הפריפריה, שנחשפו - ועודם חשופים - לאיום מיידי ומתמשך על חייהם, הוא מצב סבוך, שעשוי להפוך את צמצום הפערים למשימה קשה עד בלתי אפשרית.

כדי לצמצם את הפערים - לא רק אלו שהיו קיימים זה כבר, אלא גם אלו שנוצרו בגלל המצב הביטחוני - נדרשים משאבים מוגברים בתחומי הרווחה והחינוך. כדי לאפשר לילדים הללו, דור העתיד של החברה בישראל, הזדמנות ותקווה לחיים טובים יותר, נדרשים איוש מלא של תקני עובדות סוציאליות וגורמי רווחה; הרחבה של מצבת כוח האדם של הגורמים הטיפוליים; ניתוב משאבים והגדלה תקציבית של ממש בתחומים אלו, וכן נדרשת מעטפת מאסיבית ואינטנסיבית של נשות חינוך ואנשי חינוך. כל אלו עשויים להיות צעדי מדיניות ראשוניים שימנעו את הרחבתם והעמקתם

של הפערים החברתיים והכלכליים בישראל בין
יישובי הפריפריה למרכז.

שירן טייב אלמקיאס היא דוקטורנטית בביה"ס
לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד,
האוניברסיטה העברית. בעלת תואר מוסמך
במדיניות ציבורית וממשל, בהצטיינות. במחקרה
טייב אלמקיאס בוחנת כיצד משפיע האופן
שבו קובעי מדיניות ומיישמי מדיניות תופסים
עוני ועניים על מדיניות חברתית. מחקרה עטור
פרסים (הפרס לחקר מדיניות חברתית ע"ש
פרופ' אברהם דורון ז"ל; פרס למצוינות וחדשנות
במחקר ע"ש ברכה בן צבי ז"ל), וזכה להכרה
בידי המוסד לביטוח לאומי, באמצעות תמיכה
של קרן המחקרים.